

VĂN HOÁ - LỊCH SỬ

VÀI NÉT VỀ LỊCH SỬ SÂN KHẤU HOA KỲ

Trần Bách Hiếu

Trường Đại học KH XH-NV
Đại học Quốc gia Hà Nội

1. Về nền sân khấu Mỹ

Cùng hình thành và phát triển với những biến động của lịch sử Mỹ, sân khấu Mỹ đã phản ánh đời sống nhân dân, đất nước trong mỗi thời kỳ. Từ thời kỳ thuộc địa cho tới đấu tranh giành độc lập; từ cuộc nội chiến (1861-1865) đến những cuộc chiến tranh thế giới Thứ nhất, Thứ hai và đến nay. Có thể nói, nền sân khấu Mỹ là một chiếc gương phản ánh hiện thực, lịch sử, văn hóa Mỹ. Mỗi loại hình nghệ thuật sân khấu như kịch nói, bi kịch, hài kịch, ba lê, opera, chương trình tạp kỹ,... chính là những kết tinh, phản ánh rõ nét nhất sự trưởng thành, tiếp thu các giá trị văn hóa của sân khấu Mỹ.

So với các nền sân khấu Anh, Pháp, Đức ở châu Âu; Trung Quốc, Nhật Bản ở châu Á... thì nền sân khấu Mỹ phát triển muộn hơn nhiều và thành tựu đạt được cũng chưa nổi bật bằng. Nhưng với tiềm năng của một cường quốc về kinh tế, quân sự, chính trị thì nền văn hóa Mỹ nói chung và nền sân khấu Mỹ nói riêng thực sự có những điều kiện phát triển thuận lợi trong tương lai. Bằng chứng là các loại hình nghệ thuật văn hóa, sân khấu, hình ảnh Mỹ đã xuất hiện ở mọi nơi trên toàn thế giới.

Sân khấu ở Mỹ về cơ bản là theo phong cách của châu Âu. Ngày nay, nó có mối liên hệ chặt chẽ với các thể loại

nghệ thuật Mỹ khác như văn học, phim ảnh, truyền hình và âm nhạc. Cùng là một loại hình nghệ thuật trong nền văn hóa Mỹ, phim ảnh Mỹ đã xuất hiện ở khắp mọi nơi trên toàn thế giới, mang theo các giá trị văn hóa Mỹ tới bạn bè quốc tế. Trong hơn 70 năm qua, phim Mỹ đã ngày càng được ưa chuộng trên khắp thế giới. Những bộ phim giải trí đã thành công rực rỡ, kể từ *Cuốn theo chiều gió* (*Gone With the Wind*) cho tới *Công viên kỷ Jura* (*Jurassic Park*), được chú ý nhiều nhất. Nhìn vào những giải thưởng được trao tại các liên hoan phim quốc tế, ta cũng thấy phim Mỹ, với tư cách là một ngành nghệ thuật, tiếp tục tạo được uy tín đáng kể. Ngay cả khi chủ đề của phim mang tính chất nghiêm túc, hay như họ nói là "có ý nghĩa", phim Mỹ vẫn được ưa chuộng.¹ Thông qua phim ảnh Mỹ, người dân trên thế giới càng hiểu biết về văn hóa Mỹ và đặc biệt là biết nhiều hơn về sân khấu Mỹ.

Hơn nữa, trong lĩnh vực sân khấu, một kịch bản có thể sẽ được biểu diễn với phong cách kết hợp của tất cả các thể loại. Có một điều lạ là các vùng có âm nhạc truyền thống thường có thể mạnh về kịch và hài kịch. Hát kịch có lẽ là thể loại phổ biến nhất, mang nhiều màu sắc, và các thể loại kịch ba lê hiện nay đang xuất hiện cả trên phim và truyền hình chứ không chỉ đơn thuần biểu diễn trên sân khấu. Nhà hát kịch Broadway ở New York

được coi là đỉnh cao của nhà hát kịch thương mại ở Mỹ, mặc dù thể loại nghệ thuật này xuất hiện hầu như trên khắp nước Mỹ. New York còn là “thủ đô nghệ thuật của thế giới” và là “thành phố có nghệ thuật múa ba lê hiện đại nhất”. Nó là “trung tâm sách báo và xuất bản hàng đầu”, “điểm giải trí của cả trái đất”, và là nơi “có nhiều diễn viên hơn kẻ cướp”.² Như một cuốn sách hướng dẫn du lịch của một nước ngoài đã hào hứng khẳng định, New York là quê hương của nhà hát opera nổi tiếng nhất thế giới - the Met - nhà hát opera trung tâm.³ Ngoài New York, Chicago cũng là nơi nổi tiếng với những màn kịch đa dạng và sôi động với các sân khấu kịch theo kiểu sân khấu kịch cộng đồng (community theatre)...

2. Quá trình hình thành và phát triển của nền sân khấu Mỹ

Thời kỳ hình thành và thế kỷ XVIII

Nền sân khấu chuyên nghiệp của Mỹ bắt đầu từ gánh hát của Lewis Hallam, đến Williamsburg, Virginia vào năm 1752. Tuy nhiên, sân khấu kịch đầu tiên ở Mỹ được xây dựng vào năm 1715, đánh dấu bằng việc nhà hát Dock Street mở cửa vào tháng 1 năm 1736 tại Charles Town với Thomas Kean thủ vai Richard III. Kịch không chuyên được coi là xuất hiện ở Mỹ từ năm 1665. Song, vào lúc bấy giờ, các diễn viên của thể loại kịch này đã đều bị xử tử hình tại Accomack County vì bị coi là truyền bá những tư tưởng đồi bại cho công chúng. Dù sao thì Hallam cũng là người tổ chức một chuyến lưu diễn đầu tiên cùng đoàn diễn viên người châu Âu tới vùng thuộc địa. Họ đã trình diễn một loạt các vở kịch nổi tiếng tại London lúc bấy giờ bao gồm *Hamlet*, *Tuyển viên chức* (*The*

Recruiting Officer), *Richard III*, *Nhà buôn thành Venice* (*The Merchant of Venice*), cuộc biểu diễn đầu tiên đã diễn ra vào tháng 9 năm 1752. Bị sự phản đối của các tổ chức tôn giáo, Hallam và đoàn của mình buộc phải rời tới Jamaica vào các năm 1754, 1755. Ngay sau đó, con trai của ông là Lewis Hallam Jr. đã thành lập “*The American Company*”, mở nhà hát tại New York và trình diễn vở kịch chuyên nghiệp của Mỹ đầu tiên là vở *Công chúa của Parthia* (*The princess of Parthia*), tác giả Thomas Godfrey vào năm 1767.

Trong suốt thế kỷ XVIII, có rất nhiều ý kiến phản đối sự tồn tại của các nhà hát kịch. Thậm chí ở miền Bắc nước Mỹ, nhà hát kịch bị coi là “đường cao tốc tới địa ngục”. Bang Massachusset đã thông qua đạo luật cấm trình diễn kịch vào năm 1750, tiếp theo đó ở Pennsylvania vào 1759, Rhode Island vào 1761, và ở hầu hết các bang trong cuộc cách mạng Mỹ dưới sức ép của hội nghị lục địa.

Thời kỳ thế kỷ XIX

Cuộc cách mạng khoa học kỹ thuật thế kỷ XIX đã làm thay đổi lối sống và cung cách làm việc của con người, và một lần nữa nó đã làm thay đổi bộ mặt nền sân khấu thế giới nói chung và nền sân khấu Mỹ nói riêng. Ánh sáng hơi đốt gas lần đầu tiên được giới thiệu năm 1817 ở một nhà hát. Cuối thế kỷ này, đèn điện đã thắp sáng những y trang, cảnh trí lộng lẫy.⁴ Và kịch cũng bắt đầu phổ biến hơn ở Mỹ vào những năm đầu của thế kỷ XIX, với sự xuất hiện ngày càng nhiều các diễn viên từ châu Âu. Chỉ có một số diễn viên kịch Mỹ nổi tiếng hồi bấy giờ như Edwin Forrest, Charlotte Cushman và các chủ nhà hát như William Dunlap, Thomas Abthorpe Cooper.

Nhà hát The Walnut ở Philadelphia, Pennsylvania được liệt vào hàng nhà hát cổ nhất tại Mỹ. Vào thời điểm đó, hầu hết mỗi thành phố chỉ có một nhà hát. Các nhà hát địa phương thường ít khách, trang trí nghèo nàn. Khi xu hướng mở rộng lãnh thổ về phía Tây của nước Mỹ trở nên mạnh mẽ thì cũng có các thương gia thuê các đội kịch biểu diễn lưu động trên các con tàu. Các vở kịch của Shakespeare được trình diễn rất phổ biến, cùng với các tác phẩm của một số nhà viết kịch châu Âu khác. Các nhà viết kịch Mỹ cũng có một số tác phẩm thuộc thể loại kịch mê lô³, nhưng nhanh chóng rơi vào lãng quên, vì nội dung chỉ xoay quanh những người thổ dân anh hùng nhưng yếu mệnh. Điển hình là vở *Túp lều bác Tôm (Uncle Tom's Cabin)*⁶ của H.J. Conway, dựa trên tiểu thuyết cùng tên của Harriet Beecher Stowe.

Song, phổ biến hơn cả là các gánh kịch rong, một thể loại kịch độc nhất vô nhị đầu tiên của Mỹ. Thể loại kịch này đã trình diễn những vở kịch trong đó các diễn viên da trắng ăn vận như người da đen, bôi mặt đen, nội dung xoay quanh sự phân biệt chủng tộc.

Tuy vậy, các giáo sỹ thế kỷ XIX vẫn ra sức phản đối biểu diễn kịch. Bởi lẽ, họ luôn cho rằng nhà hát kịch là nơi ẩn náu của chủ nghĩa khoái lạc, và diễn viên nữ cũng không khác gì gái điếm. Đồng thời, sự cạnh tranh giữa các gánh hát cũng rất khốc liệt. Thậm chí Tổng thống thứ 16 của Mỹ là Lincoln cũng bị ám sát tại nhà hát Ford khi đang xem một vở kịch.

Cũng trong thế kỷ này, hài kịch đã trở nên phổ biến. Cốt truyện được bắt nguồn từ những câu chuyện chế giễu chính trị, văn hoá và thường được trình diễn tại các phòng trà và quán rượu.

Thời kỳ thế kỷ XX

Từ đầu thế kỷ XX, sân khấu hợp pháp trở nên phức tạp hơn ở Mỹ, như nó đã từng tồn tại ở châu Âu.

Các ngôi sao của kỷ nguyên như Ethel Barrymore và John Drew, được xuất hiện thường xuyên như một sự kiện quan trọng hơn màn trình diễn của họ. Sự phát triển của những bức tranh tình cảm đã dẫn dắt nhiều sự thay đổi trong nghệ thuật sân khấu. Một số lượng lớn các loại hình âm nhạc là một phần thực tế cho những bộ phim thời kỳ đầu không có âm thanh, và có thể vì thế mà không cạnh tranh. Những vở kịch phức tạp và công phu hơn nở rộ trong thời kỳ này, và các phong cách diễn xuất ngày càng chinh phục khán giả. Thậm chí vào năm 1915, các diễn viên nam bị thu hút bởi sự quyến rũ từ sân khấu kịch đã hướng tới các sân khấu lớn hơn và bắt đầu đối mặt với những sự cạnh tranh mới.

Sự thay đổi xã hội trên một quy mô lớn trong suốt cuộc đại khủng hoảng 1929-1933 đã ảnh hưởng sâu sắc tới sân khấu Mỹ. Các vở kịch về di dân và thất nghiệp thời kỳ đó đã thể hiện được vai trò xã hội to lớn của chúng.. Dự án sân khấu liên bang - một chương trình hợp tác mới được khởi xướng bởi Tổng thống F.D. Roosevelt đã giúp đẩy mạnh nền sân khấu Mỹ và cung cấp việc làm cho các diễn viên. Chương trình này đã mang tới nhiều vở kịch công phu, trau chuốt và để lại nhiều tính tranh cãi như: *Điều đó không thể xảy ra ở đây (It can't happen here)* của tác giả Sinclair Lewis và *Cái nôi đu đưa (The Cradle will rock)* của tác giả Marc Blitzstein.

Sau Chiến tranh Thế giới thứ hai, sân khấu Mỹ đã trở về với chính nó. Một số nhà soạn kịch như: Arthur Miller và Tennessee Williams đã trở nên nổi tiếng trên toàn thế giới. Trong thập niên 60 của thế kỷ XX, sự thử nghiệm bằng việc truyền bá nghệ thuật trong sân khấu đạt được nhiều thành tựu, với

những vở kịch như: *Tóc (Hair)*, bao gồm sự trần trụi và những liên hệ văn hóa đầy mê hoặc. Hai kịch cũng đã duy trì được sự phổ biến quần chúng của mình, và những vở hài kịch như: *Câu chuyện miền Tây (Westside Story)* và *Dàn hợp xướng (A chorus line)* đã phá vỡ tất cả các kỷ lục trước đó.

Thời kỳ đương đại

Trong thời kỳ này, những phong cách ban đầu của sân khấu như các chương trình hát rong và các chương trình biểu diễn tạp kỹ đã biến mất ngay từ hình thức của nó, nhưng sân khấu vẫn giữ nguyên các loại hình nghệ thuật truyền thống Mỹ phổ biến. Những nhà sản xuất Broadway vẫn duy trì rất nhiều các nhà hoạt động sân khấu để thực hiện những sản phẩm ngày càng trở nên công phu hơn, đắt đỏ hơn. Đặc biệt là các nhà soạn kịch hiện đại Mỹ bao gồm: Edward Albee, August Wilson, Tony Kushner, David Henry Hwang và Wendy Wasserstein. Các nhà hát kịch đô thị nhỏ hơn cũng đã bước vào thời kỳ bùng nổ.

Sân khấu kịch cũng đặc biệt thịnh hành trong hàng trăm nhóm trường đại học và nhóm khu vực trên khắp nước Mỹ. Nhưng chỉ có Broadway với khoảng 40 sân diễn chuyên nghiệp và trên 350 sân khấu thử nghiệm ở ngoài khu vực Broadway mới làm người ta biết đến những nhà viết kịch của Mỹ như O'Neil, Miller, Saroyan, Williams, Inge, Albee, Jones, Simon, Shephard hay Wilson. Chỉ tính riêng ở New York đã có trên 15.000 diễn viên chuyên nghiệp, và ở bang California có khoảng 20.000 nữa. Hơn 16.000 nhạc công và nhà soạn nhạc chuyên nghiệp sống ở New York, và khoảng 23.000 ở California.⁷

Chúng ta hiện sống trong kỷ nguyên hậu hiện đại mà mọi sinh hoạt kinh tế,

khoa học kỹ thuật được toàn cầu hoá. Điều này nhắc chúng ta tới khái niệm "cộng đồng". Mạng lưới net toàn cầu cũng là một hình thức của cộng đồng. Sân khấu kịch nghệ ngày nay cũng vậy, không thể khác. Nó chuyển mình sang "sân khấu cộng đồng" (community theatre). Đặc biệt ở Mỹ, sân khấu cộng đồng đầu tiên được tìm thấy ở Salt Lake City vào năm 1853. Nó ra đời vì vài lý do: sự lơ là của công chúng, sự nở rộ của nghệ thuật phim ảnh tạo sức ép khiến các nhà hát kịch lớn dần dần bị đóng cửa hay đổi thành rạp chiếu phim. Những người yêu kịch, liên lạc và kết hợp thành những nhóm kịch tài tử xuyên quốc gia. Khái niệm "sân khấu nhỏ" ra đời, còn được gọi là "sân khấu cộng đồng".

Ngày nay, ở Hoa Kỳ đã có hàng ngàn nhóm "sân khấu cộng đồng" đủ để thành lập những công ty thoát thai từ các nhà hát lớn như Lyric là một ví dụ. Tổ hợp này có sáu, bảy nhà hát nhỏ xây lên trong những khu vực thành phố đông thị dân. Với tinh thần đoàn kết tập thể, họ đã được nhiều mạnh thường quân tài trợ, ủng hộ và giúp đỡ. Sân khấu cộng đồng không có khát vọng trở thành chuyên nghiệp, chỉ có một thiểu số thành viên theo đuổi ước muốn trở thành chuyên gia trong ngành kịch nghệ. Phần còn lại, yêu nghệ thuật kịch nên họ đến với nhau để chia sẻ nhiệt tình, đam mê và niềm mến thương sân khấu đậm sâu như một duyên nghiệp.⁸

Như vậy, nền sân khấu cũng như các nhà hát kịch ở Mỹ đã tồn tại và phát triển từ những năm đầu lập quốc tới nay với những thành tựu và thăng trầm nhất định. Mặc dù mới xuất hiện hơn hai trăm năm, nhưng nền sân khấu Mỹ đã đạt được nhiều thành tựu đáng kể. Số lượng các nhà hát lớn, nổi tiếng đều xuất hiện ở các thành

phố lớn của các bang như: Colorado, Kentucky, Florida, Minnesota, New York,... Trong nhiều năm qua, nền sân khấu Hoa Kỳ đã không chỉ ngày càng được ưa chuộng trên nước Mỹ mà còn ở nhiều các quốc gia khác trên thế giới. Các thể hệ lớn lên cùng với sân khấu Mỹ và nhìn nhận về nước Mỹ cũng qua sân khấu Mỹ. Đồng thời, nền sân khấu Mỹ cũng phản ánh những thăng trầm trong mỗi giai đoạn lịch sử của Mỹ. Và các nhà hát lớn với kỹ thuật âm thanh chuyên nghiệp, ánh sáng hiện đại, chương trình đào tạo diễn viên, đạo diễn đa dạng, dàn dựng thiết kế sân khấu công phu cũng như vô tuyến truyền hình và công nghệ thông tin hiện đại đã làm tăng thêm sự phổ biến, giá trị của sân khấu Mỹ. Cũng từ quá trình phát triển sân khấu này mà từ đó hình ảnh nước Mỹ được biết đến nhiều hơn. Sân khấu đã phản ánh được lịch sử, văn hóa Mỹ một cách chân thật. Đây là một trong những giá trị nổi bật của sân khấu. Lịch sử nền sân khấu Mỹ tuy không dài như lịch sử nền sân khấu của những quốc gia khác như: Anh, Pháp, Trung Quốc,... nhưng nó lại được kế thừa những giá trị tốt đẹp nhất, được tôn tại và phát triển trong một đất nước có một nền văn hóa đa dạng, đầy màu sắc và hy vọng trong tương lai nền sân khấu Mỹ có thể đạt được nhiều thành tựu, bước tiến dài hơn và phổ biến không chỉ với công chúng Mỹ mà còn với công chúng toàn cầu ■

Tài liệu tham khảo:

1. Douglas K. Stevenson (2000), *Cuộc sống và các thể chế ở Mỹ*, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.
2. www.theatrehistory.com/american/hornblow01.html
3. www.historytheatre.com

4. Hữu Ngọc (1995), *Hồ sơ văn hóa Mỹ*, Nxb. Thế giới, Hà Nội
5. http://webhost.bridgew.edu/adirks/ald/courses/hist/hist_Amer.htm
6. Howard Cincotta (2000), *Khái quát về lịch sử nước Mỹ*, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

Chú thích:

- 1) Douglas K. Stevenson (2000), *Cuộc sống và các thể chế ở Mỹ*, Nxb. Chính trị Quốc gia. Hà Nội. tr. 244
- 2) 3) Douglas K. Stevenson (2000), *Cuộc sống và các thể chế ở Mỹ*, Nxb. Chính trị Quốc gia. Hà Nội, tr. 234
- 4) Lịch sử sân khấu kịch nghệ thế giới, <http://baoloc.com/diendan/showthread.php?p=15675>
- 5) Theo Từ điển Bách Khoa toàn thư, kịch mê lô là một loại kịch được sáng tác với bố cục và cốt truyện nặng về tình cảm với khuynh hướng nhân mạnh đạo lý. Nhân vật trong kịch mê lô được chia ra thành từng loại tương phản, xấu thì rất xấu và tốt thì rất tốt. Kịch mê lô thiên về hư cấu, miễn là chuyển tải được ý tưởng có chủ định của tác giả. Kịch thường được viết theo công thức, qua nhiều biến cố khác thường, người tốt, cái thiện cuối cùng bao giờ cũng thắng thế. Hình thức kịch nặng về những hiệu quả bên ngoài, nhân vật thường rơi vào "chủ nghĩa cảm thương". Kịch mê lô xuất hiện từ cuối thế kỷ XVIII thời Cách mạng tư sản Pháp, nhằm chế giễu thể lục phân động nhà thờ và phong kiến. Ngày nay, kịch mê lô vẫn tồn tại, yếu tố mê lô còn thấy ở nhiều vở kịch của các tác giả lỗi lạc như Gorki M. A. N. Arbuzov. A. Miller. S. Ocasey...
- 6) Túp lều bác Tôm (Uncle Tom's Cabin) là một tiểu thuyết chống chế độ nô lệ của nhà văn Harriet Beecher Stowe người Mỹ. Được xuất bản vào năm 1852, cuốn tiểu thuyết đã có ảnh hưởng sâu sắc đến quan điểm đối với những người Mỹ gốc Phi và tình cảnh nô lệ ở Hoa Kỳ, làm tăng thêm sự xung đột giữa các tầng lớp dẫn đến Nội chiến Mỹ. Nội dung câu chuyện kể về cuộc đời thống khổ của một người nô lệ da đen là bác Tôm với chuỗi ngày đen tối, đầy tủi nhục. Bác phải lia bỏ vợ con, bị bán từ nơi này sang nơi khác, bị đánh đập tàn nhẫn. Cuối cùng do bảo vệ nhân phẩm của mình, bác bị đánh chết trong đồn điền trồng bông khủng khiếp ở miền Nam nước Mỹ, đây cũng là nơi chôn vùi bao cuộc đời lầm than như cuộc đời bác. Tác phẩm cũng kể về số phận của Elida cùng đứa con bỏ trốn. Đó là một người mẹ đã hy sinh tất cả để cứu đứa con khỏi rơi vào tay một tên buôn nô lệ tàn ác; đó là một người vợ tha thiết yêu chồng cũng bị đẩy đoạ.
- 7) Douglas K. Stevenson (2000), *Cuộc sống và các thể chế ở Mỹ*, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội. tr. 238
- 8) Lịch sử sân khấu kịch nghệ thế giới, <http://baoloc.com/diendan/showthread.php?p=15675>